

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

สังคมไทยในอดีต เป็นสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพที่อาศัยธรรมชาติในการทำการเกษตร ดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ผู้คนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติและพยายามสร้างกุศโลบายเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล มีความเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจะเห็นได้ว่าในอดีตมีประเพณีพิธีกรรมทางการเกษตร เพื่อสร้างกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เช่น การทำพิธีแรกนาขวัญ การกำหนดวันสำคัญทางการเกษตร เช่น วันพืชมงคล แต่ในช่วงเวลาแห่งการพัฒนาประเทศที่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 การพัฒนาการเกษตรไทยเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพมาเป็นเกษตรแบบเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าและเน้นการผลิตสินค้าเพื่อป้อนอุตสาหกรรมส่งออกเป็นหลัก (ง่ายงาม ประจวบวัน, 2558 : 92)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ภาคเกษตรมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ แต่ผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลให้ภาวการณ์เกษตรของไทยเกิดปัญหาในด้านราคา การส่งออก และภาวะเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติ กระทั่งส่งผลต่อการเพิ่มผลิตผลทางการเกษตร เกษตรกรเริ่มประสบปัญหาในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น ผลกระทบในด้านสุขภาพของเกษตรกรจากการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการลงทุนทางการเกษตรผลตอบแทนต่ำกว่าราคาลงทุน ซึ่งเป็นผลมาจากต้นทุนที่สูงขึ้นในขณะที่ราคาผลผลิตกลับต่ำลงรวมไปถึงการขาดแคลนตลาดที่สามารถรองรับสินค้าจากเกษตรกรด้วย นอกจากนี้ข้อจำกัดของตัวเกษตรกรเอง อาทิ การขาดความรู้และความเข้าใจในการทำเกษตรกรรมให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสภาพทางภูมิศาสตร์ ก็ถือเป็นปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาดังกล่าวเช่นเดียวกัน จากปัญหาที่เกิดขึ้น เกษตรกรบางส่วนเริ่มตระหนักว่า การพัฒนาประเทศ บวกกับการทำการเกษตรที่ผ่านมา นั้นมิได้เป็นหนทางสู่การทำการเกษตรอย่างยั่งยืน และจากข้อมูลของสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังสะท้อนให้ทราบว่า อนาคตแนวโน้มการเกษตรไทยค่อนข้างมืดมน เนื่องจากยังคงวนเวียนอยู่กับปัญหา 5 ประการ คือ เรื่องที่ดินทำกิน การเข้าถึงทรัพยากร หนี้สิน การตลาด และสถานะชุมชน จนเกิดภาวะวิกฤตขึ้นในปัจจุบัน

เนื่องจากเกษตรกรมุ่งทำการเกษตรตามกระแสของสังคม โดยขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลโนนทอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งจากการลงพื้นที่สำรวจข้อมูล มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการตรวจสอบข้อมูลจาก TCNAP และ RECAP พบว่า เกษตรกรมีการทำการเกษตรตามกระแสนิยม มีกระบวนการผลิตโดยอาศัยประสบการณ์

ที่บรรพบุรุษสืบทอดกันมา ลองผิดลองถูก การเลียนแบบ แต่ไม่ได้เรียนรู้ ส่งผลให้เกษตรกรประสบปัญหาการเกษตรอย่างต่อเนื่องยาวนานสะสมทวีคูณเพิ่มขึ้น อีกทั้งการทำเกษตรในปัจจุบันที่ต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากมาย ในขณะที่เกษตรกรยังขาดความรู้ความเข้าใจจนเป็นที่มาของปัญหาวิกฤตของตัวเกษตรกร ด้วยปัญหาที่เกิดขึ้นข้างต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงได้พระราชทานแนวคิดการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนด้วยแนวคิด “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อเป็นแนวทางในการฟื้นฟู ดูแล รักษา ป้องกัน โดยสามารถครอบคลุมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และตัวเกษตรกรเองอีกด้วย

การปฏิรูประบบการเกษตรของประเทศจะต้องมีเป้าหมายที่เน้นการสนับสนุนเกษตรกรรายย่อยทั้งในการเข้าถึงและสร้างความมั่นคงในการเข้าถึงทรัพยากรเกษตรพื้นฐานโดยเฉพาะที่ดิน และปัจจัยการผลิตพื้นฐานอื่น ๆ รวมทั้งกลไกในการสนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยสามารถที่จะพัฒนาระบบการผลิตให้มีความยั่งยืน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกษตรยั่งยืน – เกษตรอินทรีย์ได้รับการยอมรับจากนานาประเทศทั่วโลกว่าเป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย ทั้งในแง่ของการช่วยแก้ปัญหาความยากจน และลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างประชาชนในชนบทกับเมือง การช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและเป็นมิตรกับสภาพภูมิอากาศและเอื้อต่อการพัฒนาสังคมและชุมชนชนบทโดยรวม อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ การพัฒนาเกษตรยั่งยืน-เกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยยังคงเป็นไปอย่างเชื่องช้า (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2557) ซึ่งกลไกที่มาขับเคลื่อนให้ประสบความสำเร็จสิ่งหนึ่งนั้นต้องเกิดจากความต้องการและการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาจากของกลุ่มเกษตรกรเอง

เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และ ความสามัคคี เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมากว้างกว่าทฤษฎีใหม่ในขณะที่แนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอน เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัวหรือองค์กรต่าง ๆ มีความพอเพียงพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้วก็จะรวมตัวกันในลักษณะเพื่อร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวม บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน แบ่งปันกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตนซึ่งจะสามารถทำให้ชุมชนรวมเกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง (สุเทพ พันประสิทธิ์, 2553 : 1) การพัฒนาขยายเครือข่ายเกษตรกรโดยน้อมนำใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้การทำเกษตรกรรมยั่งยืน

หน่วยงานราชการของท้องถิ่น ทุกหน่วยงานต่างตระหนักถึงความสำคัญของแนวคิด และ ปัญหา ที่เกิดขึ้นกับประชาชน ดังเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลโนนทอง ได้ตระหนักและเล็งเห็น ความสำคัญของแนวคิดดังกล่าว อีกทั้งเกษตรกรในพื้นที่ต้องการมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีคุณภาพชีวิตที่ดี พึ่งพาตนเองได้ จึงได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา โดยได้จัดทำโครงการหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น โดยเน้นรูปแบบการทำการเกษตรแบบ ยั่งยืนที่มีอยู่อย่างจำกัด อาทิ การใช้พื้นที่ว่างบริเวณบ้านปลูกผักสวนครัว ปลูกผักริมรั้ว และปลูก พืชผักแบบผสมผสานเพื่อส่งเสริมการบริหารจัดการพื้นที่ว่างอย่างยั่งยืนและก่อให้เกิดประสิทธิผลมาก ที่สุด แต่ประสบปัญหาว่าประชาชนบางพื้นที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับการทำ การเกษตรอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบกับพฤติกรรมที่เคยชินแบบเดิม ที่ต้องการได้พืชผลที่มากจึงใช้ยาฆ่าหญ้า หรือรายได้ที่ตีปลูกพืชตามกระแสนิยม การที่จะปรับเปลี่ยน วิธีการทำเกษตรแบบเดิมสู่การเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนได้นั้น รูปแบบหรือวิธีการเปลี่ยนแปลงได้ คือ กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เห็นจริง ลงมือกระทำจริง จะเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับ เกษตรกร ซึ่งการบอก บรรยายด้วยวิชาการไม่อาจกระทำได้ จำเป็นต้อง ลองผิด ลองถูกเอง จึงจะเกิด การเรียนรู้ที่แท้จริง ด้วยเหตุนี้เพื่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ที่ได้สัมผัสจริง ลงมือทำจริง และได้เห็น ต้นแบบการเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนที่ประสบความสำเร็จ

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมาคณะผู้วิจัยจึงทำการวิจัย เรื่องการพัฒนาเครือข่ายการจัดการ เรียนรู้ศาสตร์พระราชากับเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อลดการใช้สารเคมีและเสริมสร้างสุขภาพอยู่ที่กินดี มี สุข โดยมุ่งหวังแก้ปัญหาและพัฒนาการทำเกษตรกรรม และผลักดันให้เกิดต้นแบบการทำเกษตรกรรม ยั่งยืน ในการวิจัยครั้งนี้มีหน่วยงานในเขตพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม อาทิ นักวิชาการของท้องถิ่นทำหน้าที่ ประสานร่วมมือศึกษาวิจัยเพื่อสร้างสรรค์องค์ความรู้และนวัตกรรมการพัฒนาเครือข่ายการจัดการ เรียนรู้ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน จากแนวคิดที่ว่า การนำแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงมาปรับใช้กับการทำเกษตรยั่งยืนจะช่วยให้เกษตรกรมีวิธีการทำเกษตรที่ช่วยฟื้นฟูธรรมชาติ สามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพและพอเพียงต่อความต้องการพื้นฐานของกับผู้บริโภค สามารถช่วยลด ต้นทุนและเพิ่มผลผลิตจากการไม่ใช้สารเคมีทำให้เกิดความปลอดภัยต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค เพื่อ นำไปสู่การยกระดับมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้นเสริมสร้างสุขภาวะ ชุมชน กินดี อยู่ดี มีสุข อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อวิเคราะห์สภาพด้านการเกษตรกรรม เทศบาลตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

1.2.2 เพื่อศึกษาความต้องการและแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ศาสตร์พระราชาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน อยู่ดี กินดี มีสุข เทศบาลตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

1.2.3 เพื่อศึกษาผลการพัฒนาเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ศาสตร์พระราชาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน อยู่ดี กินดี มีสุขในด้านความรู้ และพฤติกรรม เทศบาลตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

1.3 สมมติฐานการวิจัย

ประชาชนที่อาศัยอยู่แต่ละเขตพื้นที่ที่มีคุณภาพชีวิต มีพฤติกรรมการเรียนรู้ รั้บรู้เข้าใจศาสตร์พระราชากับการพัฒนาประเทศ ด้วยหลักการทำเกษตรกรรมยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดีขึ้น

1.4 ขอบเขตของโครงการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาพื้นที่ต้นแบบที่ได้ทำเกษตรกรรมยั่งยืน และพื้นที่ชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เทศบาลตำบลโนนทอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการ วิธีการ ขั้นตอน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การเรียนรู้ การทำเกษตรกรรมโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งศึกษาสภาพ ปัจจัยเงื่อนไข การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้ รั้บรู้และตระหนักรู้ในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนโดยมีประเด็นเนื้อหาที่ศึกษาค้นคว้า ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย การจัดการเรียนรู้ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนา

เกษตรกรรมยั่งยืน ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.4.3 ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยเชิงคุณภาพ ลงพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำการพัฒนาในเขตพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มเกษตรกรที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน (2) กลุ่มเกษตรกรที่มีความรู้และสามารถเป็นแบบอย่างด้านการทำเกษตรกรรมยั่งยืน

1.4.4 ขอบเขตด้านตัวแปร ตัวแปรของการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

1.4.4.1 ตัวแปรต้น ได้แก่ กระบวนการพัฒนาเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ศาสตร์พระราชากับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของชุมชน

1.4.4.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ เครือข่ายการจัดการเรียนรู้ศาสตร์พระราชาด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของชุมชน และผลการพัฒนาในประเด็นการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนอยู่ดี กินดี มีสุข

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ประโยชน์ด้านนโยบาย

การวิจัยครั้งนี้จะทำให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อประโยชน์ด้านนโยบาย ได้แก่

1.5.1.1 ทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข สภาพการทำเกษตรกรรมโดยทั่วไปของชุมชน ข้อจำกัดด้านพฤติกรรมกรรมการทำเกษตรกรรม การเรียนรู้ การรับรู้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต

1.5.1.2 ได้แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการเรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืนที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งผลการวิจัยทั้งหมดจะนำมาสู่การพัฒนานวัตกรรมองค์ความรู้ และข้อเสนอเชิงกลยุทธ์ในการพัฒนาสังคม ชุมชน และเยาวชน ให้มีความสามารถในการเรียนรู้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถมีทักษะทางชีวิต การพึ่งพาตนเองที่เข้มแข็งต่อไป

1.5.2 ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ อันเกิดประโยชน์อย่างยิ่งเชิงวิชาการ ดังนี้

1.5.2.1 ได้หลักการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมด้านการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะต้นแบบเครือข่ายการจัดการเรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืน

1.5.2.2 ต้องรู้ความรู้ด้านการพัฒนาเกษตรกร การแก้ปัญหาของชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทสังคม นำมาสู่การยกระดับคุณภาพชีวิต และนำมาสู่แหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนได้ศึกษาค้นคว้า เรียนรู้ การเกษตรที่ยั่งยืนโดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ข้อมูล ข่าวสาร ประสบการณ์ และการเรียนรู้ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร และที่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนเป็นระบบเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ส่งผลให้เกิดการเผยแพร่ และการประยุกต์ความรู้ใหม่ ๆ ด้านการจัดการเกษตรกรรมยั่งยืน

1.6.2 ศาสตร์พระราชา หมายถึง หลักการบริหาร และการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทั้งพระราชดำรัส โครงการพระราชดำริ หลักการทรงงาน หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ใช้เป็นแนวทางการดำรงชีวิต ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแนวความคิดหลักในการดำเนินงานวิจัย

1.6.3 การจัดการเรียนรู้ หมายถึง การให้ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน สร้างสรรค์ให้สมาชิกในชุมชน ท้องถิ่น มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักรู้ และเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมวิถีการทำเกษตรกรรมจากการพึ่งพาสารเคมีสู่การทำเกษตรกรรมยั่งยืน

1.6.4 เกษตรกรรมยั่งยืน หมายถึง ระบบการเกษตรที่ครอบคลุมถึงวิถีชีวิตเกษตรกร กระบวนการผลิต และการจัดการทุกรูปแบบ เพื่อให้เกิด ความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ อันจะนำมาซึ่งการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาคุณภาพชีวิต ของเกษตรกร และผู้บริโภค หมุนเวียนไม่มีที่สิ้นสุด